

WYBRANE OSIĄGNIĘCIA W POLSKIEJ, EUROPEJSKIEJ I ŚRÓDZIEMNOMORSKIEJ ARCHEOLOGII MIEJSKIEJ

Aleksandra Duda – Grudzień

mgr inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury

STRESZCZENIE

Trying to find an answer to the question "how to design the modern urban spaces in the historical cities", we should excavate the deep history of the place. Such an action gives not only an information about the past, important remains of architecture, hidden underground for years, it shows as well, the lifestyle of people who add their creativity to the nowadays look of our cities. It couldn't be done, without the archaeological researches, which are helpful for the architects and urban designers. This knowledge brought out by archeologists, influents an imagination of designers. It's useful to understand the individual character, tradition and style of the architecture and historical urban space into which the new projects have been invited. Archaeology 'safeguards the future of the past'.

„Zespoły zabytkowe kojarzą się z lasem, w którym umierające drzewa zastępują nowe, łudzaco przypominające stare. Często takie same, lecz przecież nie te same”¹. Kierując się duchem tej przerośni rozpoczęto w Polsce końca lat osiemdziesiątych XX wieku, zabudowę niezagospodarowanych i zniszczonych obszarów staromiejskich. Pierwszym miastem, w którym podjęto próby przywrócenia dawnego charakteru staromiejskiego, był Elbląg. Wykorzystując dawne piwnice (ryc.1), w większości średniowieczne, powtarzając pierwotne bryły z wykorzystaniem współczesnych detali, stworzono nową, współczesną zabudowę, zawierającą wątki historyczne². Efektem tych działań było nie tylko przywrócenie miastu jego specyficznej aury, ale także utrzymanie łączności materialnie zniszczonych starych budowli z oddziaływaniem wielowiekowej historii miejsca. Od 25 lat elbląscy naukowcy prowadzą badania na terenie obszaru staromiejskiego. Udało się w ten sposób pozyskać ok.800tys. zabytków³.

W drugiej połowie 2006 roku, na obszarze zachodniej pierzei placu J. Piłsudskiego w Warszawie⁴, w pobliżu Grobu Nieznanego Żołnierza przeprowadzono prace wykopaliskowe (ryc.2). Przedsięwzięcie to, zainicjowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, miało poprzedzać prace nad projektem rekonstrukcji Pałacu Saskiego. Pierwotne założenie działań wykopaliskowych, ograniczało się do sporządzenia dokumentacji, wyeksplorowaniu nawarstwień kulturowych, zebrania materiałów zabytkowych, inwentaryzacji i badań architektonicznych relikwów dawnej zabudowy. Odkrycie zachowanych elementów murowanych, wraz z zabytkami ruchomymi, zdecydowało o zmianach projektu odbudowy Pałacu Saskiego, a także o wpisaniu do rejestru zabytków najstarszej partii odsłoniętych piwnic Pałacu Morsztyna z drugiej połowy XVII wieku⁵. Obszar badań, wynosi 7000m². Zdefiniowany został zachodnią granicą placu J. Piłsudskiego, ul. Królewską, wschodnią granicą Parku Saskiego, ul. A. Fredry i ul. Wierzbową. Prace wykopaliskowe dostarczyły nie tylko

¹ B. Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*, Scholar, Warszawa 2005, s.116

² Zabieg konserwatorski nazwano retrowersją. Po Elblągu podobne projekty wykonano i zrealizowano także w Szczecinie i Kołobrzegu. Kosiński, W. *Elbląg – postmodernistyczna „odbudowa” Starego Miasta*. W: *Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku*. OÖZK. Warszawa 1996, s. 219.

³ Wypowiedź M. Kasprzyckiej, dyrektora Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu z listopada 2006, umieszczona na str. int. www.elblag.org.pl;

⁴ W trakcie prac archeologicznych na Placu Piłsudskiego odkryto min.: tajny podziemny korytarz, saską piwniczkę oraz wielki ceglany rezerwar na wodę. Planowana jest odbudowa, zniszczonego podczas drugiej wojny, pałacu Saskiego. Jego rekonstrukcja, będąca w toku prac, zakończona ma zostać w 2009 roku. Koszt przedsięwzięcia to 200mln złotych. Działania archeologiczne na placu Piłsudskiego, są największym przedsięwzięciem w Warszawie. Teren objęty badaniami, eksplorowany jest przez kilkadziesiąt osób. Ostatnie znalezisko przypomina ceglana studnię. Obiekt ma prawie 2.5m głębokości i średnicę 4m. Jak wyjaśnia R. Cędrowski - kierownik badań - jest to przedwojenny rezerwar na wodę, który prawdopodobnie miał spełniać funkcję przeciwpożarową, ale nigdy nie został ukończony i eksploatowany. Świadcza o tym czyste ściany, bez osadu. Do wcześniejszych odkryć należy tajny, podziemny korytarz, łączący skrzydła pałacu zajmowanego przed wojną, przez Sztab Główny Wojska Polskiego. Przejście, zachowane w doskonałym stanie, posiada obejmy do kabli i odcisnięte w tynku orzełki, wraz z przypuszczalną datą jego powstania -1933. Specyfiką tego odkrycia, jest fakt, że tunel ten nie figuruje na żadnych przedwojennych planach. Oczywistym wynikiem prac, było odsłonięcie pozostałości piwnic i fundamentowania z czasów saskich, wraz z piwniczką na wino, datowaną na lata 1730-40. Archeolodzy natknęli się także na ślady XVII wiekowej drogi, użytkowanej przez ówczesnych właścicieli: Morsztynów. Zgodnie z archiwalnymi planami, była to ulica Świętej Trójcy. Wśród mnogiej liczby różnorodnych przedmiotów, wydobytych przez badaczy, znajduje się tabliczka znad wejścia do pomieszczeń wywiadu, nie połączona żarówką oznaczona „Adm. Gmachów Sztabu Głównego”, a także butelka z napisem Waffen SS. (źródło: www.ndemi.pl)

⁵ R. Cędrowski, *Badania wykopaliskowe na terenie Pałacu Saskiego w Warszawie w: Mazowiecki rocznik konserwatorski 2007*, cz. II, Przedsiębiorstwo Wydawnicze Rzeczpospolita SA, Warszawa 2007, s.129

reliktów osadniczych i danych na temat zagospodarowania badanego obszaru, przed połową XVII wieku,⁶ ale także informacji o zmianach w strukturze urbanistycznej i architektonicznej, badanego obszaru, przez ostatnie stulecia, do początku XX wieku⁷. Rozmiar elementów zabytkowych, pozyskanych w trakcie badań i prac wykopaliskowych, przyczynił się do podjęcia decyzji, o kontynuowaniu działań o charakterze nadzoru archeologiczno-architektonicznego, szczególnie nad ziemnymi pracami budowlanymi, związanymi z wdrażaniem projektu odbudowy Pałacu Saskiego⁸. Warszawa jest przykładem miasta w Polsce, w którym zakres prowadzonych prac archeologicznych, wpłynął bezpośrednio na decyzje architektoniczne i urbanistyczne, a przede wszystkim umożliwił pozyskanie treści historycznej, ważnej z punktu potrzeb emocjonalnych więzi społeczeństwa z przeszłością, szczególnie uformoną przez działania wojenne. Zabytkowe cechy, zawarte w reliktach i innych materiałach przekazu, pozwalają na łączność z minionym. Są źródłem współczesnych pozytywnych korzyści, w tym: doznań duchowych, intelektualnych, a także estetycznych, wynikających z tego, co powstało w przeszłości odległej, jak i na styku naszych czasów⁹.

Lublin to kolejny przykład działań archeologicznych w miejskiej strukturze zabytkowej. W latach 1846-1852 w Lublinie, dokonano rozbiórki, istniejącej od XII wieku fary¹⁰ pod wezwaniem św. Michała. Obiekt, zniszczony przez stulecia, groził zawaleniem i decyzja ta nie spotkała się ze sprzeciwem władz świeckich i kościelnych. Przez kolejne lata Plac po Farze, był zagruzowany i nie spełniał żadnych funkcji. W latach 1936-1938, odkopano część fundamentów. Odkryto wówczas, fragmenty sklepień żebrowych oraz relikty architektoniczne dawnego kościoła. Po tych działaniach, na placu przez długi czas widoczny był zarys miejscowo odsłoniętych

⁶ ibidem, s.130

⁷ Podczas badań, zebrano liczne materiały zabytkowe, zinwentaryzowano ok. 30tys. przedmiotów. Wśród zabytków ruchomych min.: fragmenty naczyń ceramicznych i szklanych, fragmenty kafli, przedmioty metalowe, rzeźby i detale architektoniczne. R. Cędrowski, op. cit., s.134

⁸ ibidem, s.134

⁹ B. Rymaszewski, Jak współcześnie zdefiniować wartość zabytkową? w: Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska Kraków 2000, Politechnika Krakowska, Kraków 2000, s.269

¹⁰ Kościół pod wezwaniem św. Michała Archanioła, zwany farą (z łac. pierwszy), był najprawdopodobniej pierwszą murowaną świątynią we wschodniej Polsce. Zbudowany został w 1282 roku, z inicjatywy księcia krakowsko-sandomierskiego: Leszka Czarnego, po jego udanej wyprawie na Jadźwingów. Z ufundowaniem kościoła, związana jest legenda, o śnie Leszka Czarnego, pod wielkim dębem, czego częściowym potwierdzeniem, było odkrycie po ołtarzem głównym, pnia dębu, dokonane w trakcie rozbiórki w XIX wieku. Istnieją dowody, że kościół został wzniesiony na miejscu wcześniejszej, romańskiej świątyni z 876 roku. Początkowo, była to prosta budowla, z półkolistym prezbiterium i nawą. Po przebudowie w XIV wieku, obiekt uzyskał cechy architektury gotyckiej. Prezbiterium zamknięto równobocznie, na zewnątrz dodano łuki przyporowe, dobudowano zakrystię i kilka bocznych kaplic. Zmianie uległo także sklepienie, które zastąpiono żebrowym. W 1341 roku, po najeździe tatarskim, miała miejsce kolejna przebudowa. W XV wieku, z frontu, od strony ulicy Grodzkiej, wzniesiono monumentalną wieżę (o jej gabarytach świadczą wzmianki historyczne, iż widoczna była z odległości 5 mil od miasta). Szczyt wieży pokryto blachą miedzianą, a zwieńczeniem była blaszana chorągiewka, wskazująca kierunek wiatru. Dopelnieniem funkcjonalnego charakteru wieży, był zegar, a także dzwony, wśród nich dzwon Michał. W następnym stuleciu, świątynia otrzymała statut kościoła kolegialnego. W pobliżu otaczającego kościół cmentarza, wybudowano wówczas plebanie, dom misjonarski, szkołę oraz szpital. W 1575 roku, w trakcie pożaru, runęła wieża. Po kolejnej odbudowie, obiekt zyskał krótką, szeroką nawę, prezbiterium, do istniejących już sześciu kaplic, dodano jeszcze jedną, a także skarbiec nad zakrystią. Odbudowano także wieżę, ale bez zegara. Po kolejnym pożarze, jaki miał miejsce w 1653 roku, kościół odbudowano dopiero w 1741 roku. Pożar z 1769 roku, uszkodził wieżę, mimo to obiekt udało się uratować. Przeniesienie siedziby biskupa z Krasnegostawu do fary w Lublinie, przyczyniło się do podniesienia jej rangi do funkcji katedry, którą stała się na okres od 1826 do 1832 roku. Ze względu jednak na zły stan techniczny, funkcję katedry przejął kościół Jezuitów, do którego przeniesiono: cudowny krucyfiks oraz zasoby skarbcza fary. Pomimo, iż w końcu XVIII wieku, podejmowano kolejne próby remontu świątyni, popadała w ruinę. Jej opuszczenie, stan grożący zawaleniem, przyczynił się finalnie do decyzji o zburzeniu, tego cennego zabytku architektury. (źródło: www.wikipedia.pl, a także: www.magiczny-lublin.pl)

fundamentów i elementy budowlane po istniejącym obiekcie¹¹. W 2002 roku, plac został zagospodarowany (ryc.3). Przeprowadzone badania archeologiczno-architektoniczne, przyczyniły się do utworzenia przestrzennej struktury z kamienia wapiennego, opartej na zarysie fundamentów dawnej fary. W wyniku tych prac, współcześnie można określić nie tylko gabaryty utraconego zabytku, ale także sposób jego orientacji względem stron świata (zgodny z normami dawnego budownictwa sakralnego z ołtarzem skierowanym na wschód). Nowa nawierzchnia placu, zainstalowane oświetlenie wydobywające reminiscencje historyczne miejsca, dostarczają współczesnemu obserwatorowi, zorganizowaną przestrzeń, łączącą teraźniejszość z przeszłością. Plac po Farze w Lublinie, potwierdza korzyści dla miasta, wynikające ze współpracy dyscyplin: archeologii, architektury i urbanistyki.

Przykładem osiągnięć archeologicznych na terenie Niemiec jest Konstancja. Dowody istnienia osiedli ludzkich na tym terenie, pochodzą z wczesnej epoki kamiennej. Około 100 roku po Chrystusie, pierwsi rzymianie zasiedlili ten obszar. Nazwa Constantia pochodzi od imienia cesarza Constantiusa Chlorusa. Z rzymskiego obozu rozwinęło się we wczesnym średniowieczu miasto, które zachowało nazwę „Constantia”,¹² i stało się siedzibą biskupów oraz „duchowym” centrum religijnym.

Historyczna część miasta znajduje się na lewym, południowym brzegu Renu. W średniowieczu w Konstancji istniał jedyny most na Renie w tym regionie, dający strategiczne znaczenie. Rozkwit Konstancji przypada na X-XIV wiek, czemu służyło dogodne położenie na skrzyżowaniu szlaków handlowych do północnych Włosech, Francji i Wschodniej Europy.

W czasach nowożytnych Konstancja straciła na znaczeniu, dostając się w 1806 roku pod panowanie badeńskie. Ponowny rozkwit miasta zapoczątkował wzniesiony dworzec kolejowy w 1863 roku. Położenie na granicy z neutralną w czasie II wojny

¹¹ www.wikipedia.pl

¹² Konstancja, niem. Konstanz, franc. Constance, miasto w pld.- zach. części Niemiec, w kraju związkowym (Land) Badenia – Wirtembergia, nad Jeziorem Bodeńskim, w miejscu, gdzie wypływa z niego Ren. W czasach rzymskich znajdował się obóz wojskowy, który dał początek jej dalszemu rozwojowi. W III wieku Konstancja została zdobyta przez Lemanów, którzy w VI wieku utworzyli biskupstwo. W 1183 cesarz Fryderyk I Barbarossa zawarł pokój z miastami Ligi Lombardzkiej, a w 1192 Konstancja stała się wolnym miastem cesarskim. W XIII wieku była ona ośrodkiem handlu tkaninami lnianymi. W XIV wieku uwolniła się spod rządów biskupów i stała na czele wpływowej konfederacji miast. W 1415 roku sobór w Konstancji potępił i skazał na spalenie na stosie Jana Husa, czeskiego reformatora religijnego. Po zaakceptowaniu przez Konstancję reformacji i przyłączeniu się do protestanckiego Związku Szmalkaldzkiego w 1531, biskupstwo zostało przeniesione do Meersburga położonego na pln. brzegu jeziora. Po klęsce związku w wojnie 1547 Konstancja straciła status wolnego miasta cesarskiego i stała się ponownie ośrodkiem katolickim pod rządami Austrii. Sytuacja ta trwała aż do 1805 roku, kiedy miasto weszło w skład księstwa Badeonii. Mimo utraty bogactw i archiwów, zakazaniu działalności kościołów i zakonów oraz zniszczeniu w XIX wieku większości fortyfikacji, Konstancja pozostała kulturalnym i gospodarczym centrum regionu. Do najcenniejszych zabytków miasta należą: Kaufhaus (1388), renesansowy ratusz, gotycka siedziba cechu rzeźników (dziś Museum Rosgarten) oraz XI-wieczny romańsko-gotycki zespół katedralny, w którym do 1821 roku mieściła się siedziba biskupa. W hotelu Intel, dawniejszym klasztorze Dominikanów, urodził się w 1838 roku Ferdynand von Zeppelin, konstruktor sterowców. W mieście znajduje się też muzeum sztuki i uniwersytet. Nowoczesne obszary mieszkalne i przemysłowe znajdują się na północ od Renu, w dzielnicy Petershausen i na jej przedmieściach. Miasto położone jest przy liniach kolejowych ze Schwarzwaldu i Górnej Nadrenii, ma połączenie ze szwajcarską siecią kolei. Konstancja jest najpopularniejszym ośrodkiem turystycznym nad Jeziorem Bodeńskim. Liczba ludności (1989) 72 865.; źr.: *Encyklopedia Britannica, Edycja Polska*, t.21, Kurpisz, Poznań 2001, s.132

światowej Szwajcarią, uchroniło miasto przed większymi zniszczeniami wojennymi, jakie dotknęły inne ośrodki leżące nad Jeziorem Bodeńskim¹³.

Sąsiedztwo starego miasta, historycznych pozostałości z nowymi obiektami, jest potencjałem turystycznym miasta. Wszechstronne możliwości wykorzystania istniejących ruin, ujętych w rezerwaty archeologiczne, pozwalają na tworzenie nowoczesnych wnętrz, dopełnionych zabytkową strukturą urbanistyczną (ryc.4).

Z osiągnięć archeologii miejskiej obszaru śródziemnomorskiego, uwagę zwraca Turyn. Nazwa miasta pochodzi od celtyckiego słowa Tau, oznaczającego góry. Pierwotnie istniał jako osada Taurisia, założona przez Turynów, częściowo zniszczona w 218 r. p.n.e. przez kartagińskiego najeźdźcę Hannibala. Rzymianie założyli na tym terenie kolonię wojskową, zwaną kolejno Julia Taurinorum i Augusta Taurinorum, którą przebudował cesarz August w formie zamkniętego prostokąta, podzielonego na 72 insuli. Turyn¹⁴ jest kolejnym miastem, w którym nie tylko w układzie urbanistycznym, ale i w architektonicznym wizerunku miasta, czytelną pozostaje jego geneza. Jedną z głównych historycznych budowli miasta, jest Brama Palatyńska (ryc.5) wraz z dwoma monumentalnymi wieżami. Pełniła ona różne funkcje, początkowo była jedną z głównych bram miasta, następnie służyła za siedzibę szlachcie, a następnie, nawet za kobiece więzienie¹⁵. Wydarzenia historyczne przełożyły się na monumentalny wyraz architektoniczny miasta.

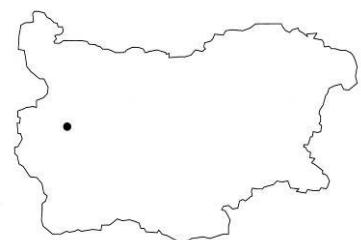
¹³ źródło: www.wikipedia.pl;

¹⁴ łac. Augusta Taurinorum, stolica prowincji Torino, w regionie Piemont w pń.-zach.Włoszech. Położone nad Padem w pobliżu ujścia rzek Sangone, Dora Riparia i Stura di Lanzo. W 1046 zostało połączone z Sabaudią (dzięki małżeństwu hr. Adelajdy z hr. Odo z dynastii sabaudzkiej). W 1280 roku po okresie częściowej niezależności i sporów, uznało zwierzchnictwo Sabaudii. W latach 1536-62 Turyn zajmowali Francuzi. W 1563 roku miasto zostało stolicą Sabaudii. W 1640 i 1706 (podczas wojny o sukcesję hiszpańską) oblegali je Francuzi, w 1706 pokonane przez Eugeniusza, księcia sabaudzkiego. Francuzi ponownie próbowali zdobyć Turyn podczas wojen napoleońskich. W 1720 miasto zostało stolicą Królestwa Sardynii, a w XIX w. stało się politycznym i intelektualnym centrum *risorgimento* (czyli odrodzenia), ruchu na rzecz politycznego zjednoczenia Włoch. W latach 1861-65 Turyn był pierwszą stolicą zjednoczonych Włoch, duże zniszczenia nastąpiły na skutek nalotów bombowych w czasie II wojny światowej. Od ok. 415 roku Turyn pełnił funkcję stolicy biskupstwa, a od 1510 arcybiskupstwa, stąd bogactwo architektury sakralnej. W mieście zachowały się: renesansowa katedra San Giovanni Battista (1492-98) z oryginalną kaplicą Santa Sindone (gdzie przechowany jest Całun turyński) dzieła barokowego architekta Guarino Guariniego, kościół La Consolata (1679, ukończony w 1714 roku) także projektu Guariniego, kościół Waldensów (1850-53)- pierwsza protestancka świątynia w Turynie, oraz na wzgórzu bazylika Superga (1717-31), będąca mauzoleum królewskim. Turyn był przez wieki miastem książęcym i królewskim, dzięki temu wzniesiono tu wiele pałaców, m.in. Madama, którego budowę rozpoczęto w XIII wieku (zawdzięcza swą nazwę rezydentkom-wdowom po księżkach sabaudzkich XVII w.). W gmachu tym w latach 1848-60 obradował senat Sardynii, a w latach 1861-64 senat Włoch; obecnie mieści się w nim Muzeum Sztuki Starożytności, Pała Carignano (1680), w którym urodził się (1821) król Wiktor Emanuel II i niegdyś zebrała się izba deputowanych Sardynii oraz pierwszy parlament Włoch, jest obecnie siedzibą Narodowego Muzeum Odrodzenia Włoskiego. W Pałacu Królewskim (1646-58) znajduje się Zbrojownia Królewska z należąca do najwspanialszych w Europie kolekcją broni. Akademia Sztuki (1678), dawniej kolegium jezuitów, mieści Muzeum Starożytności, Muzeum Egipskie oraz Galerię Sabaudzką. W Turynie można podziwiać ruiny starej cytadeli, Mole Antonelliana – synagogę, której budowę rozpoczęto w 1863, nowoczesne budynki Wystawy i Galerii Sztuki Nowoczesnej Turynu oraz liczne pomniki uwieczniające postacie zasłużone dla turyńskiej historii. Ponadto w mieście działają muzea artylerii, samochodów, górskie, historii kina, przyrodnicze, zoologiczne, paleontologiczne oraz kilka bibliotek. W 1404 roku założono w Turynie uniwersytet. Od tego czasu w mieście powstało kilka wyższych instytucji oświatowych. Turyn leży na szerokiej, urodzajnej równinie, na wschód od Alp i jest jednym z najważniejszych ośrodków przemysłowych Włoch, a także ważnym węzłem drogowym i kolejowym. Liczba ludności (2003 szac.): 865,7 tys. Źr.: *Encyklopedia Britannica, Edycja Polska*, t.44, Kurpisz, Poznań 2001, s.89

¹⁵ źródło: www.wikipedia.pl

W przestrzeni zurbanizowanej, relikty zespołów architektonicznych, a nawet urbanistycznych, mimo położenia w centrum miasta, tworzą wyizolowane wnętrza krajobrazowe. Głównie, w reliktach miast antycznych wytworzyły się wnętrza krajobrazowe, których zarówno ściany jak i wypełniające je formy, utworzone są z ruin. Odsłonięte przez archeologów formy i układy urbanistyczne same w sobie tworzą historyczny krajobraz miejski¹⁶. W Pompejach relikty architektury zostały zabezpieczone metodą przez „utrzymanie” (ryc.6). Metoda ta nie dopuszcza żadnych zmian, w celu zachowania możliwie wiernego przekazu historycznego. Wyjątkowa ekspozycja romantyczna jest wynikiem wprowadzenia zieleni w płaszczyźnie a także w ścianach tłowych prezentowanych wnętrzu¹⁷. Odkrycie Pompei w XVIII wieku, kiedy nie istniała jeszcze archeologia, było największym wydarzeniem, które niewątpliwie przyczyniło się do rozwinięcia tej dyscypliny. Wpływ jaki miało to na architekturę, sposób projektowania i postrzegania form ze zwróceniem uwagi na kulturę antyczną, pozostaje po współczesne czasy dostrzegalny w krajobrazie, szczególnie miejskim, a nawet w detalu architektonicznym.

Na obszarach zurbanizowanych Sofii zachowały się ruiny pojedynczych obiektów historycznych jak i całych zespołów architektonicznych¹⁸. Część z nich otoczona została zielenią i wyizolowana w krajobrazie miejskim, natomiast znaczna pozostaje wpisana w kontekst współczesnej zabudowy. Nowa architektura nie zawsze stanowi odpowiednie tło do wyeksponowania zabytku. Obszar współczesnej aglomeracji Sofii w dużej mierze pokrywa ruiny dawnego miasta Serdica. Większość nowych obiektów wybudowana została na reliktach dawnej historycznej zabudowy¹⁹. Niektóre elementy antycznej architektury znajdują się na powierzchni. Przykładem są: zamkowa brama, wieże obronne budynki użyteczności publicznej i nawierzchnie ulic. Ruiny archeologiczne znajdujące się pod ziemią, w momencie odsłonięcia, pod wpływem czynników atmosferycznych, wskutek szybkiego wysychania, ulegają prawie natychmiast rozpadowi. Gleba spełnia funkcję ochronną dla struktury. Przykład rotundy Św. Grzegorza w Sofii (ryc.7), wchłoniętej przez współczesną zabudowę, wskazuje na możliwość powiązania historycznych elementów z funkcją współczesnego miasta. Zabytek nie wpływa na funkcjonalność współczesnej przestrzeni, ale organizuje ją, stanowiąc malownicze dopełnienie. Współczesne wykorzystanie wszystkich budowli zabytkowych jest istotne w miejskich wnętrzach krajobrazowych, złożonych ze standardowej, zuniformizowanej architektury końca XX wieku²⁰.

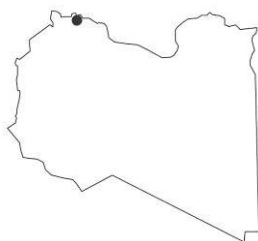
¹⁶ S. Medekesza, Ekspozycja relikwii architektury w krajobrazie zurbanizowanym w: Zabytek archeologiczny i środowisko, PWN, Warszawa 1980, s.50

¹⁷ ibidem, s.48

¹⁸ S. Medekesza, op.cit., s.38

¹⁹ Współczesny obiekt hotelu Sheraton, został postawiony na ruinach dawnego ratusza. Kilka bazylik znajduje się pod Historycznym Muzeum Narodowym, natomiast rzymska rezydencja z zachowanymi, skomplikowanymi mozaikami jest pod powierzchnią hoteli Rila. (informacje dostępne na www.info.sofia.com)

²⁰ S. Medekesza, op.cit., s.43

Trypolis jest wyjątkowym przykładem przemieszania historycznej zabudowy ze współczesną. Początkiem tworzenia historycznych miast regionu Libii, były pojedyncze zabudowania mieszkalne rozrastające się i rozgałęziające w dzielnice. Ten powtarzalny schemat, powielany był i przystosowywany do różnych funkcji i potrzeb. Szereg placów i łączących je uliczek, wydzielonych podwórzy i przejść, tworzy do dziś strukturę historyczną Trypolisu. Cechuje ją zwarta zabudowa, nieregularny układ

komunikacyjny, stosowanie domów z wewnętrznym dziedzińcem, a także użyte, trwałe, powszechnie stosowane materiały budowlane. Trypolis, będący głównym miastem historycznego regionu -Trypolitani, został zajęty przez Rzymian w I w. n.e. Panowanie nad nim mieli także Wandalowie, Bizancjum, a od VII wieku Arabowie. W XVI wieku był pod wpływem Hiszpanów, a następnie sułtanów tureckich²¹. To niepowtarzalne przemieszanie się kultur, stworzyło specyficzny klimat tej aglomeracji. Charakter Trypolisu tworzą liczne zabytki różnych stylów i wątków architektonicznych.

Pozostałością po Rzymianach jest łuk Triumfalny Marka Aureliusza (ryc.8). Wkomponowany w przestrzeń utworzoną z otaczającej, zwartej zabudowy, stanowi akcent i kompozycyjne dopełnienie struktury miejskiej. Wpływ cywilizacji zachodniej na kulturę arabską, objawił się w powstaniu bloków mieszkalnych, o formie i funkcji znanej szeroko w krajach zachodnich, ale nieodziewierciedlającej potrzeb, tradycji i kultury Wschodu²².

Spoleczna potrzeba identyfikacji z historią ośrodka miejskiego, powoduje wzrastającą potrzebę i uzasadnienie ochrony zabytków. Ruiny, zabytki, konteksty architektoniczne, przenikając się w tym mieście, nie tworzą bezpośrednich sytuacji konfliktowych ze współczesną zabudową, ukierunkowują jednak współczesnych projektantów architektoniczno - urbanistycznych do tworzenia form i przestrzeni miejskiej identyfikującej się z historyczną zabudową i tradycją miejsca. „Teraźniejszość architektury, nie tylko ta związana z jej użytecznością, jest ulotna - odchodzi w przeszłość natychmiast z chwilą jej narodzin. A jednak budujemy teraźniejszość. Tworzy się ją w zgodzie lub opozycji do przeszłości”²³.

²¹ A. Shalgham, *Cechy charakterystyczne struktury miast zabytkowych Libii na przykładzie Trypolisu. Możliwość zastosowania doświadczeń tradycji w planach miast współczesnych*, TeKa KUiA, t.XXV, PAN, Kraków.2003, s.107

²² Formy te zostały narzucone Libijczykom przez państwa zachodnie. Bez poszanowania tradycji i opinii mieszkańców. System układów mieszkalnych pomiędzy klanami rodzinnymi, odzwierciedla poziom i hierarchię danej rodziny na tle większej grupy spokrewnionych rodzin. Tradycją było zawsze mieszkanie blisko siebie, krewnych i dalekich rodzin. Ta specyficzna kultura i tradycja, przekładając się na funkcjonalność, znalazła swoje odzwierciedlenie w architekturze. Dlatego współczesna zabudowa w duchu zachodnim, nie może spełnić oczekiwań i potrzeb Libijczyków.

²³ D.Kozłowski, *Konieczność przeszłości albo żal po umierającej architekturze* w: Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska Kraków 2000, Politechnika Krakowska, Kraków 2000, s.521

BIBLIOGRAFIA

- R. Cędroński, *Badania wykopaliskowe na terenie Pałacu Saskiego w Warszawie w: Mazowiecki rocznik konserwatorski 2007, cz. II, Przedsiębiorstwo Wydawnicze Rzeczpospolita SA, Warszawa 2007;*
- Kosiński, W. *Elbląg – postmodernistyczna „odbudowa” Starego Miasra. W: Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku. OZK. Warszawa 1996.*
- *Encyklopedia Britannica, Edycja Polska, t.21, Kurpisz, Poznań 2001;*
- S. Medekesza, *Ekspozycja relikwów architektury w krajobrazie zurbanizowanym w: Zabytek archeologiczny i środowisko, PWN, Warszawa 1980;*
- B. Rymaszewski, *Jak współcześnie zdefiniować wartość zabytkową? w: Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska Kraków 2000, Politechnika Krakowska, Kraków 2000;*
- B. Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków, Scholar, Warszawa 2005;*

Fot. 2. Elbląg: Widok odsłoniętych ścian średniowiecznych piwnic; fot. W. Kosiński. View on the remains of the medieval cellars in Elbląg

Fot. 2. Warszawa: Widok terenu wykopalisk od strony południowej, z dachu hotelu Sofitel-Victoria; (źródło ilustracji: Mazowiecki rocznik konserwatorski, cz. II, Wyd. Przedsiębiorstwo Wydawnicze Rzeczpospolita SA, Warszawa 2007, s.129) View on the south side of the archaeological excavation area in Warsaw

Fot. 4. Lublin: Widok na ukończony plac z kontynuacją obrysu fundamentów dawnego kościoła, utworzoną z kamienia wapienno-go; (źródło ilustracji: Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie) *View on the Church Square in Lublin with the limestone construction, based on the foundation of the no - existing mediaeval church;*

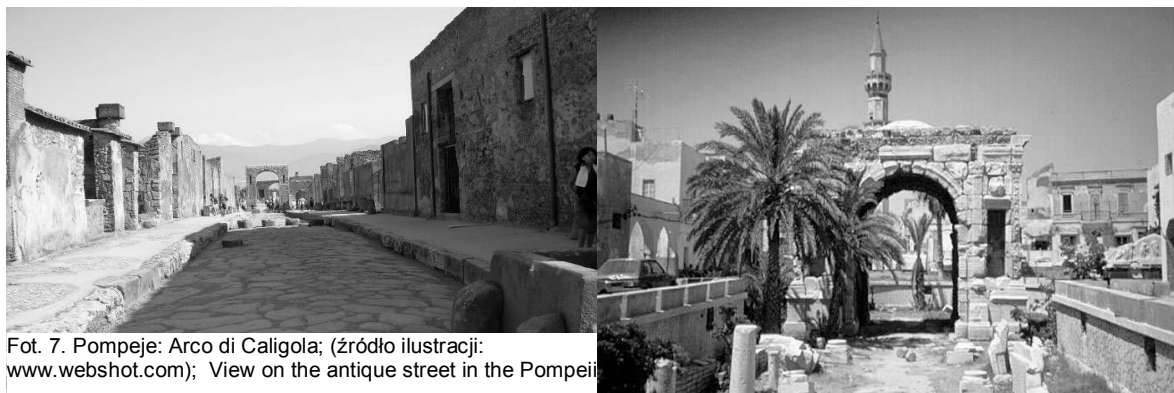
Fot. 4. Konstancja - rezerwat archeologiczny we współczesnej architekturze; (źródło ilustracji: Miejski Ośrodek Kultury w Konstancji; *View on the archaeological reserve in Constantia surrounded by the modern architecture*

Fot. 5. Turyn: Porta Palatina; fot. W. Kosiński *Porta Palatina in Torino. One of the ancient city gates*

Fot. 6. Sofia: Rotunda św. Grzegorza; (źródło ilustracji: www.webshot.com) *Rotunda of St. Gregory in Sophia*

Fot. 7. Pompeje: Arco di Caligola; (źródło ilustracji: www.webshot.com); View on the antique street in the Pompeii

Fot. 8. Trypolis: Łuk triumfalny Marka Aureliusza z 163 roku n.e. (źródło ilustracji: www.ourworld.comuserve.com); Triumphal Arch of Marcus Aurelius in Trypolis

O AUTORZE:

Mgr inż. arch. absolwentka WAP Krakowskiej, doktorantka pracująca pod kierunkiem prof. W. Kosińskiego. Po wieloletniej współpracy z angielską firmą archeologiczną *Archenfield Archaeology* jej zainteresowania zostały ukierunkowane na problematykę działań archeologicznych, szczególnie w zabytkowych, historycznych obszarach miejskich. Zebrane doświadczenia jak i badania w tej dziedzinie, przyczyniły się do podjęcia naukowej rozprawy, poruszającej tematykę wpływu badań archeologicznych na kształtowanie przestrzeni miejskiej. Współczesne formy ingerencji projektowej w zabytkowych tkankę miejską, procesy urbanizacji i zagadnienia konserwatorskie, są przedmiotem ciągłego, ożywionego zainteresowania autorki na płaszczyźnie naukowo-badawczej.